

ФІНАНСИ, КРЕДИТ

УДК 338.43.01:336(477)

О.Я. Стойко, Д.І. Дема

ФОРМУВАННЯ КРЕДИТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Досліджено проблеми формування та особливості функціонування основних складових кредитної інфраструктури аграрного сектору. Обґрунтовано необхідність залучення держави до відродження кооперативних банків, запропоновано напрями подальшої активізації діяльності кредитних спілок у сільській місцевості та лізингових компаній на аграрному ринку.

Постановка проблеми. Функціонування ефективної кредитної інфраструктури сільського господарства є важливою складовою його стабільного розвитку. Особливо роль кредитного обслуговування аграрної галузі посилюється у періоди загострення кризових явищ, як в цілому в економіці країни, так і аграрній сфері, зокрема.

Нині кредитна інфраструктура сільського господарства України знаходиться у процесі формування, яке ускладнюється рядом об'єктивних особливостей аграрного виробництва: повільністю оборотних активів, низькою дохідністю та високою ризикованістю вкладень, що знижує інвестиційну привабливість господарств галузі для кредиторів. Крім того, сучасний етап економіки України характеризується значним погіршенням фінансового стану аграрних господарств, порушенням фінансової паритетності між сільським господарством та промисловістю, відсутністю розвинутого ринку землі тощо.

В Україні фактично відсутні спеціалізовані аграрні кредитні установи, а кредитне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників здійснюється, як правило, на загальних умовах. Не знаходять свого комплексного відображення особливості функціонування аграрних кредитних установ у вітчизняному законодавстві. У той же час у зарубіжних країнах, особливо з перехідною економікою, діють міжнародні та урядові програми підтримки розвитку аграрної кредитної інфраструктури. Тому дослідження формування і розвитку кредитної інфраструктури в аграрній сфері України та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо державного регулювання цих процесів набуває особливої актуальності, має теоретичне та практичне значення.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню проблеми кредитного забезпечення аграрного сектору та формування його кредитної інфраструктури присвятили наукові праці такі вчені, як В.Г. Андрійчук, В.М. Алексійчук, В.В. Гончаренко, І.В. Гринюк, О.С. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, М.М. Дученко, В.В. Зіновчук, Р.О. Колібаба, П.А. Лайко, Н.М. Левченко, Ю.Я. Лузан, М.Й. Малік, П.Т. Саблук, А.М. Стельмашук, А.В. Чупіс, А.А. Чухно, О.М. Шпичак, І.Г. Яремчук та ін. Проте, окремі питання функціонування кредитної інфраструктури аграрного сектору, пов'язані з діяльністю банків, кредитних спілок, лізингових компаній, залишаються невирішеними, а стан і перспективи їх розвитку – недостатньо дослідженими. Саме тому багато процесів економічного розвитку села залишаються без належного пізнання та осмислення, що негативно позначається на результатах господарювання сільськогосподарських підприємств.

Об'єкти та методика дослідження. *Об'єктом дослідження* є процес розвитку елементів кредитної інфраструктури аграрної галузі в Україні. Методологічною та теоретичною основою дослідження є *системний метод* пізнання соціально-економічних явищ і процесів в ринкових умовах. Для вирішення окремих завдань використовувалися: *абстрактно-логічний метод* – при визначенні економічної природи основних ланок кредитної інфраструктури, *метод порівняльного аналізу* –

при дослідженні економічних категорій, методик оцінки фінансово-господарської діяльності кредитних установ; *статистико-економічний* – при оцінці сучасного стану і тенденцій розвитку складових кредитної інфраструктури аграрного сектору.

Результати дослідження. Основою системи кредитного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників є кредитна інфраструктура, що передбачає створення комплексу кредитних установ з різною організаційно-функціональною базою, які об'єднані спільною метою кредитного забезпечення виробників сільськогосподарської продукції. У формуванні кредитної інфраструктури провідна роль належить державі й полягає у забезпеченні нею сприятливих економічних умов, правовому забезпеченні, сприянні створенню та розвитку ринкових інституцій і безпосередній участі в деяких з них. Методами державної інтервенції у кредитну систему аграрного сектору можуть бути кредитні та відсоткові субсидії, кредитні лінії, кредитні гарантійні схеми, підтримка кооперативних банків, технічна підтримка кредитних інститутів тощо.

Нині в Україні продовжується процес формування інфраструктура кредитного ринку аграрної галузі, основними складовими якої є комерційні банки, кредитні спілки, лізингові компанії, Фонд підтримки фермерських господарств, Аграрний фонд, постачальники ресурсів.

Найбільшим кредитором аграрної галузі України як за обсягом, так і асортиментом кредитних послуг є комерційні банки. На протязі 2004-2008 рр. обсяги кредитування сільського господарства комерційними банками України постійно зростали. В 2008 р. порівняно з 2004 р. величина кредитних вкладень у сільське господарство збільшилась у 5,5 рази (табл. 1). Це стало можливим завдяки реалізації державної програми здешевлення кредитів, стабілізації макроекономічних параметрів, накопиченому позитивному досвіду банків щодо кредитування села, вирівнюванню індексів цін на сільськогосподарську продукцію та ресурсів, що споживаються у галузі тощо.

Разом з тим, розмір кредитних вкладень комерційних банків у сільське господарство є досить обмеженим і не задовольняє потреби галузі у таких ресурсах. Частка банківських кредитів, наданих у сільське господарство, є невеликою і коливається від 3,9% у 2007 р. до 6,5 у 2008 р. (табл. 1). Це пояснюється тим, що комерційним банкам не вигідно надавати кредити сільськогосподарським товаровиробникам через значно вищий, ніж в інших галузях, ступінь ризиків. Також розвиток кредитного обслуговування аграрного сектора гальмує нерозвиненість ринку землі, що унеможливує її використання як застави для отримання кредиту, знос основних засобів у галузі, недосконалість механізму захисту прав кредитора, брак ефективного страхового захисту тощо.

Таблиця 1

Заборгованість за кредитами, наданими комерційними банками України на кінець 2004-2008 рр. (за видами економічної діяльності)

Види економічної діяльності	2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.		2008 р. у % до 2004 р.
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	
1. Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	5,2	5,9	8,2	5,7	11,9	4,9	16,5	3,9	28,8	6,5	553,9
2. Переробна промисловість	20,6	23,3	30,6	21,4	44,5	18,1	64,9	15,2	106,0	23,9	514,6
3. Будівництво	2,7	3,0	5,9	4,1	10,5	4,3	21,3	5,0	39,3	8,9	1455,6
4. Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та	30,9	34,9	43,9	30,6	63,6	25,9	102,3	24,0	155,8	35,1	504,2

Види економічної діяльності	2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.		2008 р. у % до 2004 р.
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	
предметів особистого вжитку											
5. Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	3,5	3,9	6,5	4,5	13,3	5,4	29,3	6,8	69,3	15,6	1980,0
6. Інші види економічної діяльності	25,7	29,0	48,3	33,7	101,4	41,4	192,6	45,1	44,5	10,0	173,2
Всього	88,6	100,0	143,4	100,0	245,2	100,0	426,9	100,0	443,7	100,0	500,8

Джерело: Бюлетені Національного банку України на кінець 2004-2008 рр.

Внаслідок прояву світової фінансової кризи вже у кінці 2008 р. сума прострочених сільськогосподарських позик у порівнянні із 2007 р. збільшилась на 224,9%, а частка таких позик у загальній сумі заборгованості за сільськогосподарськими позиками склала 4,3% у 2008 р. проти 2,3% у 2007 р. (табл. 2) і ця негативна тенденція буде спостерігатись і в наступні роки.

Таблиця 2

Заборгованість за кредитами, наданими комерційними банками сільському господарству України на кінець 2004-2008 рр. (за термінами погашення)

Види економічної діяльності	2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.		2008 р. у % до 2007 р.
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	
Всього:	5218	100,0	8192	100,0	11874	100,0	16508	100,0	28812	100,0	174,5
в тому числі:											
- короткострокові позики;	2781	53,3	4051	49,5	4981	41,9	6294	38,1	10851	37,7	172,4
- довгострокові позики	2436	46,7	4141	50,5	6893	58,1	10214	61,9	17961	62,3	175,9
із загальної суми:											
- прострочені позики	*	*	410	5,0	383	3,2	378	2,3	1228	4,3	324,9

* за 2004 р. у звітності НБУ дані не наведено.

Джерело: Бюлетені Національного банку України на кінець 2004-2008 рр.

Про зацікавленість комерційних банків до вкладання коштів у сільське господарство впродовж 2004-2008 рр. свідчить адаптація умов надання кредитів до особливостей галузі з боку банків. Великі системні банки як основні кредитори аграрного сектору відпрацювали механізми роботи з позичальниками (система оцінювання ризиків, механізм кредитного забезпечення, процедура повернення кредитів), а також мають зацікавленість завдяки механізму часткової компенсації відсоткових ставок. За період, що аналізується, кредитні ресурси спрямовувались не тільки на покриття поточних потреб виробництва, а й на придбання сільськогосподарської техніки, запровадження нових технологій виробництва тощо. Так, якщо у 2004 р. частка довгострокових позик становила 46,7% у загальній сумі заборгованості за позиками, то у 2008 р. відповідно – 62,3% (табл. 2).

Протягом 2004-2007 рр., в період максимального попиту на сільськогосподарські кредити, спостерігалась стійка тенденція щодо зниження їх вартості. Річна середньозважена ставка за кредитами для сільського господарства в 2007 р. проти 2004 р. знизилась на 3,5 пункти (табл. 3).

Таблиця 3

Процентні ставки за кредитами, наданими комерційними банками України сільському господарству у грудні 2004-2008 рр.

Види ставок	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. до 2004 р., пунктів	2008 р. до 2007 р., пунктів
Річна середньозважена ставка по економіці України в цілому, %	14,2	14,6	13,7	13,4	19,7	5,5	6,3
Річна середньозважена ставка по сільському господарству в цілому, %	17,5	17,4	15,6	14,0	18,4	0,9	4,4
Річна середньозважена ставка по сільському господарству в національній валюті, %	19,7	18,2	17,1	15,4	19,6	- 0,1	4,2
Річна середньозважена ставка по сільському господарству в іноземній валюті, %	14,1	12,2	12,0	10,2	14,1	0	3,9

Джерело: Дані з бюлетенів Національного банку України на кінець 2004-2008 рр.

Однак в результаті кризових явищ в економіці середньозважена ставка за кредитами на кінець 2008 р. зросла до 18,4% проти 14,0% у 2007 р. (табл. 3). В той же час, середньозважені кредитні ставки для сільськогосподарських товаровиробників є вищими, ніж аналогічні ставки в цілому по економіці України (окрім 2008 р.), що пов'язано з ризикованістю аграрного бізнесу.

Передумовою кредитного обслуговування села є не тільки спроможність комерційних банків надавати кредити, але, насамперед, спроможність позичальників його повернути. Незважаючи на зростання за останні роки обсягів кредитування для сільськогосподарських товаровиробників та певне зростання обсягів виробництва продукції, частка неприбуткових господарств у загальному їх обсязі є досить значною: у 2005 р. – 35,3%, у 2006 р. – 32,4%, у 2007 р. – 28,0% [12; 11]. Незважаючи на загострення кризових явищ у сільському господарстві внаслідок світової економічної кризи, у 2008 р. лише 17,9% сільськогосподарських підприємств отримали збитки в сумі 2,1 млрд. гривень [1]. Однак за прогнозами аналітичного департаменту Української аграрної конфедерації (УАК) 2010 рік для аграріїв буде надзвичайно складним, зокрема погіршиться їх фінансовий стан, а це не сприятиме активізації банківського кредитування села, оскільки необхідною передумовою кредитування галузі є стабільно прибуткові сільськогосподарські підприємства [9].

В умовах загострення кризових явищ в аграрному секторі України важливе місце у системі банківського кредитування можуть зайняти сільськогосподарські кооперативні банки, створенню яких приділяється недостатньо уваги. Досвід інших країн показує, що найефективнішим джерелом забезпечення села кредитними ресурсами може бути кооперативна банківська система. Так, в країнах Європи створена мережа кооперативних банків, яка включає понад 65000 кооперативних фінансових установ та їх філій і понад 45000000 членів-клієнтів. Ринкова частка кооперативних банків становить близько 16% і вони спеціалізуються на кредитуванні малих та середніх підприємств і фізичних осіб переважно на селі. У США велику роль у кредитуванні фермерів відіграють 36 кооперативних фермерських банків із часткою в загальних обсягах кредитування фермерів до 35% [8].

Формування системи вітчизняних сільськогосподарських кооперативних банків дозволить аграрним товаровиробникам ефективно функціонувати у складних, перш за все кризових умовах, максимально сконцентрувати аграрний капітал, оперативну управляти фінансовими потоками, враховувати регіональні особливості, сезонність та спеціалізацію сільськогосподарського виробництва. На наш погляд, без державної підтримки створення кооперативних банків може зайняти декілька десятиліть, що неприпустимо з огляду на сучасний стан аграрного сектору

України. І причиною цього є не слабкість організаційно-правової форми кооперативного банку, а специфіка його неприбуткової природи, нинішня фінансова неспроможність сільськогосподарських товаровиробників створити статутний капітал банку та деяка природна недовіра до кооперування. Для відродження кооперативних банків в Україні необхідна підтримка держави у їх створенні з наступним викупом членами кооперативу паїв держави впродовж тривалого терміну (наприклад, протягом 20 років) або навіть на безповоротних засадах, як це відбулося в багатьох країнах з перехідною економікою.

Одним із напрямів розв'язання проблеми державної підтримки створення кооперативних банків може бути використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здешевлення кредитів, які надаються комерційними банками для аграрної галузі. Діюча бюджетна підтримка кредитування підприємств аграрного сектору дозволяє частково вирішити проблему кредитування, проте тільки для великих сільськогосподарських товаровиробників, і не розв'язує цієї проблеми в комплексі. Цей механізм має ряд істотних недоліків, а саме:

- необхідно щорічно виділяти з державного бюджету значні суми коштів, які не надходять безпосередньо до аграріїв, а потрапляють до комерційних банків;

- можливість отримати позику в межах державної програми мають лише фінансово-стійкі господарства, які можуть надати банкам ліквідну заставу, але частка таких господарств у загальній кількості сільськогосподарських товаровиробників є незначною;

- часта зміна механізмів виділення коштів державного бюджету на підтримку виробництва продукції рослинництва і тваринництва, ускладнення процедури подання документів на розгляд районних комісій, встановлення додаткових обмежень призводять до зменшення кількості підприємств, що подають документи на отримання державної підтримки;

- комерційні банки не зацікавлені у кредитуванні малих та середніх підприємств аграрного сектору і тому понад 80% сільськогосподарських виробників залишаються поза сферою інтересів комерційних банків;

- існує значний ризик, що комерційні банки у будь-який момент можуть встановити інші пріоритети і відмовитись від кредитування сільського господарства у випадку появи більш привабливих умов кредитування в інших галузях економіки.

За оцінками Рахункової палати України зміни до Порядку використання коштів через механізм здешевлення кредитів погіршили у 2008 році фінансову підтримку підприємств агропромислового комплексу, а в окремих випадках спричинили навіть збільшення у позичальників витрат на обслуговування кредитів, що негативно вплинуло на фінансовий стан сільськогосподарських товаровиробників, при цьому кошти, виділені з державного бюджету на їх підтримку, фактично були направлені на збільшення доходів банків [1].

У зв'язку з цим доцільно кошти щорічної державної підтримки спрямовувати не на здешевлення кредитів для сільського господарства, а для формування статутних капіталів кооперативних банків. Це дозволить створити умови, за яких бюджетні кошти, які держава виділяє аграрній галузі, будуть накопичуватися і постійно працювати на її розвиток, але уже на ринкових засадах.

Важливою складовою кредитної інфраструктури аграрного сектору та дієвим шляхом вирішення проблеми забезпечення фермерів та інших сільськогосподарських товаровиробників кредитними ресурсами є функціонування у сільській місцевості спеціальних фінансових кооперативів – кредитних спілок. Вони виникли за відсутності розгалуженої банківської інфраструктури у сільській місцевості та є альтернативою банківського кредитування. Основними перевагами кредитних спілок порівняно з комерційними банками є надання можливості отримання кредитних ресурсів тими товаровиробниками, які не мають доступу до банківських кредитів внаслідок: відсутності ліквідної застави, тривалості прийняття рішення банку про надання кредиту, напрацьованої кредитної історії позичальника, підтверджень ефективності

виробничої діяльності, складності підготовки значної кількості документів, необхідних для отримання банківської позики тощо.

За станом на 01.01.2009 р. до Державного реєстру фінансових установ було внесено 829 кредитних спілок. Впродовж 2008 року кількість членів кредитних спілок збільшилася на 11,6 % і на 01.01.09 становила 2 669,4 тис. осіб, з яких 578,1 тис. осіб, або 21,7% – члени кредитних спілок, що мають чинні кредитні договори, та 164 тис. осіб (6,1%) – члени спілок, що мають внески на депозитних рахунках. Це свідчить про те, що переважна частина членів кредитних спілок активно не користується їх послугами.

Найбільша кількість кредитних спілок за станом на 01.01.2009 р. зареєстрована у великих промислових містах та регіонах – м. Києві (91), Донецькій (59), Луганській (57), Черкаській (50) та Одеській областях (46). За кількістю членів кредитних спілок лідером є Одеська область – 580600 осіб, або 21,8% від загальної кількості по Україні, в тому числі 85183 (14,7%) особи мають чинні кредитні договори.

Лідеруючі позиції в сфері кредитування фермерів і господарств населення займають такі області, як Черкаська, Донецька, Луганська, Тернопільська, Івано-Франківська, Львівська, Харківська та Закарпатська. Разом з тим, фінансування кредитними спілками сільськогосподарських товаровиробників залишається досить обмеженим. Розмір кредитів, наданих кредитними спілками фермерським та особистим селянським господарствам впродовж 2008 р., становив 209,9 млн. грн., а це лише 3,0% усього кредитного портфеля наданих позик (табл. 4).

Таблиця 4

Кредити за видами, надані кредитними спілками України за 2004-2008 рр.

Види кредитів	2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.		2008 р. у % до 2004 р.
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	
1. Споживчі кредити	713,9	55,0	1279,4	52,4	2084,5	49,0	2726,4	43,0	3352,5	48,0	469,6
2. Комерційні кредити	150,6	11,6	346,7	14,2	680,6	16,0	970,0	15,0	1235,1	18,0	820,1
3. Кредити, надані на житло	77,9	6,0	180,7	7,4	340,3	8,0	518,1	8,0	743,6	11,0	954,6
4. Кредити, надані на ведення фермерських та особистих селянських господарств	27,2	2,1	68,4	2,8	127,6	3,0	191,3	3,0	209,9	3,0	771,7
5. Кредити, надані на інші потреби	328,4	25,3	566,4	23,2	1021,0	24,0	1975,2	31,0	1367,7	20,0	416,5
Всього	1298,0	100,0	2441,6	100,0	4254,0	100,0	6381,0	100,0	6908,8	100,0	532,3

Джерело: Звіти Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2004-2008 рр.

Поряд з цим, впродовж 2004-2008 рр. спостерігається позитивна тенденція щодо зростання обсягів кредитів, наданих на ведення фермерських та особистих селянських господарств. Обсяг вказаних кредитів у 2008 р. проти 2004 р. зріс у 7,7 разів (табл. 4).

Процентні ставки у кредитних спілках є вищими, ніж у комерційних банках. У 2008 році більше половини всіх кредитних спілок надавали своїм членам кредити за середньозваженими відсотковими ставками в межах від 30,1 до 50% річних, в той же час комерційні банки своїм клієнтам – за середньозваженою ставкою 19,7%. Однак кредитні спілки мають ряд переваг перед комерційними банками: як правило, вони не вимагають забезпечення; процедура подачі заявки на отримання кредиту набагато простіша й швидша, ніж у комерційних банках.

У зв'язку з фінансовою кризою, яка розпочалась восени 2008 р., уповільнився рівень ділової активності кредитних спілок, що обумовило значне зниження темпів приросту більшості показників їх діяльності за результатами 2008 року. Наприкінці 2008 р. почало спостерігатися зниження обсягів кредитування, зокрема, бізнес-

кредитування, а також зниження розмірів кредитів і скорочення періодів, на які вони видавалися [4].

В цілому, можна констатувати, що кредитні спілки намагаються кредитувати сільськогосподарську галузь, але наразі не здатні задовольнити потреби сільських малих і середніх підприємств, оскільки кредитують переважно споживчі потреби селян; надають кредити занадто малого розміру та під порівняно високі відсотки; не мають права кредитувати малий бізнес; мають обмежені фінансові ресурси тощо.

З метою подальшої активізації діяльності кредитних спілок у сільській місцевості необхідно надати їм право включати до числа своїх членів юридичних осіб (малі підприємства та фермерські господарства) і надавати кредити юридичним особам; розширити для кредитних спілок перелік видів фінансових послуг, які вони можуть надавати своїм членам, зокрема з оплати за їх дорученням товарів (робіт, послуг) та факторингу; надати кредитним спілкам право придбавати державні та іпотечні цінні папери та ін.

Сільськогосподарські товаровиробники значну потребу в кредитних ресурсах спроможні задовольнити завдяки кращому використанню потенціалу ринку лізингових послуг. Лізинг може бути альтернативою банківському кредитуванню, оскільки дозволяє значно зменшити стартові капіталовкладення, а отже відкриває широкі можливості для розвитку малого та середнього бізнесу.

Нині лізингова діяльність у нашій країні знаходиться на початковому етапі свого розвитку. За оцінками фахівців, вітчизняний ринок лізингу є найменшим в Європі: відношення річного об'єму лізингових угод до валового внутрішнього продукту в Україні майже в 20 разів менше, ніж в країнах, що демонструють швидкі темпи зростання. В Україні частка лізингу в інвестиціях в основні засоби складає 1,6%, тоді як в розвинутих країнах вона становить 15-30 % [13]. До основних чинників, що стримують розвиток лізингу в Україні, відносяться: недосконалість законодавчої бази; відсутність системи оподаткування, яка б стимулювала бізнес; обмежений доступ операторів ринку лізингових послуг до „дешевих” кредитних ресурсів; недостатнє залучення до лізингової діяльності банків.

Економічні взаємовідносини між аграрними товаровиробниками та лізинговими компаніями будуються переважно на принципах монополії і не враховують об'єктивних економічних законів та інтересів аграрних товаровиробників. Вони носять дискримінаційний, а не стимулюючий характер, що негативно позначається на розвитку аграрного виробництва та економіки в цілому. Лізинговий ринок в аграрній сфері представлений п'ятнадцятьма лізингодавцями. Позиції лідера займають Національна акціонерна компанія “Укragролізинг” і ВАТ “Лізингова компанія “Укragромашінвест”.

Саме НАК “Укragролізинг” наносить певної шкоди розвитку ринку аграрного лізингу, яка за рахунок користування пільговими державними кредитами порушує конкуренцію на вказаному ринку. Ця компанія надає техніку на умовах лізингу за ставкою 3-5% річних, а приватні компанії – за ставкою 25-28% річних. В той же час, НАК “Укragролізинг” завищує вартість техніки на 25-30%, що в результаті дає таку ж кінцеву вартість лізингових платежів, яку отримують приватні компанії [6]. Для усунення монополії державних лізингових компаній та посилення ролі лізингу в оновленні основних засобів аграрних господарств необхідно активізувати діяльність на ринку одночасно як державних, так і приватних лізингових операторів, що дозволить забезпечити безперервний процес оновлення основних засобів у господарствах з різним рівнем прибутку.

Впродовж останніх років обсяги договорів фінансового лізингу у сільському господарстві постійно збільшувались і склали на кінець 2008 р. 2712,6 млн. грн., що на 234% більше, ніж на кінець 2005 р. (табл. 5).

Таблиця 5

Вартість чинних на кінець року договорів фінансового лізингу у розрізі галузей економіки України за 2005-2008 рр.

Види кредитів	2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.		2008 р. у % до 2005 р.
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	
1. Харчова промисловість	122,9	6,0	235,5	4,8	665,4	3,3	558,3	2,0	454,3
2. Транспорт	557,3	27,3	2440,8	49,6	12961,7	64,1	14628,9	51,3	2625,0
3. Сфера послуг	37,3	1,8	117,3	2,4	1237,3	6,1	2330,1	8,2	6246,9
4. Сільське господарство	811,4	39,7	951,1	19,4	1517,5	7,5	2712,6	9,5	334,3
5. Хімічна промисловість	15,5	0,8	16,9	0,3	67,7	0,4	355,1	1,2	2291,0
6. Будівництво	117,3	5,7	494,3	10,1	1589,3	7,9	4333,9	15,2	3694,7
7. Добувна промисловість	78,3	3,8	100,4	2,0	222,2	1,1	363,9	1,3	464,8
8. Інші	303,5	14,9	560,2	11,4	1966,0	9,7	3239,1	11,3	1067,2
Всього	2043,5	100,0	4916,5	100,0	20227,1	100,0	28521,9	100,0	1395,7

Джерело: Звіти Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2005-2008 рр.

У той же час спостерігається тенденція до значного зниження частки лізингових операцій у сільському господарстві до загального їх обсягу з 39,7% в 2005 р. до 7,5% та 9,5% відповідно в 2007 р. та 2008 р. (табл. 5). У 2008 р. виникла тенденція до збільшення частки лізингових операцій з терміном дії договору 2-5 років. На кінець 2008 р. частка таких договорів стала домінуючою і становила 53,7%. Лізингові угоди з терміном дії до 2 років становлять 5,6%, від 5 до 10 років – 37,3%, понад 10 років – 3,3% [4].

У зв'язку з кризовими явищами в економіці, погіршенням доступу до кредитних ресурсів (що є основним джерелом фінансування лізингових операцій), падінням платоспроможності сільськогосподарських підприємств, призупиненням інвестиційних проектів у аграрну галузь у найближчі роки можна очікувати значного скорочення обсягів лізингового кредитування та призупинення зростання лізингового ринку, що спостерігалось в останні роки. Проте, в структурі капітальних інвестицій частка лізингу може вирости за рахунок обмеження обсягів банківського кредитування.

Поряд з фінансовим лізингом, на який держава постійно виділяє кошти, варто розвивати оперативний лізинг для сільськогосподарських підприємств, який дозволяє малоприбутковим аграрним господарствам використовувати нові технології виробництва без залучення значної частини коштів. Постачання техніки для забезпечення потреб аграрних підприємств необхідно здійснювати з двох джерел: закупівля нового обладнання за рахунок державного лізингового фонду і закупівля робочої техніки, що була у використанні у суб'єктів господарювання. Для надання техніки в оперативний лізинг доцільно створити при районних та обласних центрах технічного обслуговування майданчиків з технікою для оперативного лізингу, а також організувати на базі районних центрів технічного обслуговування склади запасних частин, пересувні технічні майстерні та пункти технічного обслуговування.

З метою збільшення обсягів лізингових операцій у сільському господарстві необхідно: вдосконалити нормативно-правову базу щодо лізингових операцій, в тому числі в частині створення більш сприятливих умов оподаткування; реформувати систему державної підтримки державним лізинговим компаніям; запровадити часткову компенсацію лізингових платежів лізингоотримувачам – сільськогосподарським товаровиробникам; активізувати функціонування на ринку одночасно державних та приватних лізингових операторів, що забезпечить безперервний процес оновлення основних засобів у господарствах з різним рівнем прибутку.

Державна підтримка фермерських господарств здійснюється через Український державний фонд підтримки фермерських господарств за бюджетними програмами «Фінансова підтримка фермерських господарств» та «Надання кредитів фермерським господарствам». Державний фонд підтримки фермерських господарств, забезпечує всього декілька процентів потреби фермерів в кредитах. На початку 90-х років

можливості фонду були набагато вищими, що позитивно вплинуло на розвиток фермерства в Україні. З 2002 року порядок залучення коштів через фонд дещо змінився шляхом їх спрямування на часткову компенсацію кредитів та надання гарантій під них.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» на підтримку фермерських господарств було передбачено 170 млн. гривень. Станом на 01.01.2009 р. на підтримку фермерських господарств надійшло 153,9 млн. грн., з них використано 153,3 млн. гривень. За програмою «Фінансова підтримка фермерських господарств» на безповоротній основі фінансову підтримку отримали 1048 фермерських господарств, при цьому середній її розмір на одне фермерське господарство склав 56,7 тис. гривень. За програмою «Надання кредитів фермерським господарствам» (на поворотній основі) фінансову підтримку отримали 1141 фермерських господарств, в середньому – 82,3 тис. грн. на одне фермерське господарство [5].

Важливою складовою кредитної інфраструктури сільськогосподарського сектору є Аграрний фонд, який функціонує з 2005 р. як державна спеціалізована бюджетна установа, уповноважена реалізувати цінову політику в агропромисловому секторі економіки. Для забезпечення ефективності, відкритості та прозорості роботи, доведення інформації безпосередньо до сільськогосподарських товаровиробників, створено 25 регіональних відділень у всіх обласних центрах України, які тісно співпрацюють не тільки з головними управліннями агропромислового розвитку, але й з товаровиробниками усіх форм власності.

За рахунок коштів Аграрного фонду за 2005-2006 маркетинговий рік бюджетна позика сільськогосподарським товаровиробникам була надана на суму 268,8 млн. грн. Державну підтримку отримали 726 сільськогосподарських товаровиробників усіх регіонів України, які використали кредит під 8,95% річних для придбання пального, проведення осінніх та весняних польових робіт, розвитку підприємницької діяльності, вирішення соціальних питань тощо [10].

У складі кредитної інфраструктури особливе місце займають постачальники ресурсів, до яких належать постачальники техніки, паливо-мастильних матеріалів, добрив, засобів захисту рослин, зернотрейдери, заводи з переробки молока. Як правило, вони постачають ресурси під заставу майбутнього урожаю. За цією схемою працює більшість сільськогосподарських підприємств. Однак, найефективніші аграрні господарства уникають вказаної схеми кредитування, вважаючи її занадто витратною, і надають перевагу користуванню власними коштами або вигідному банківському кредитуванню, якщо підприємство має хорошу кредитну історію і користується довірою банку.

Висновки та пропозиції. Кредитна інфраструктура аграрного ринку ще не набула належного розвитку, що підтверджує відсутність кооперативних банків, незначне поширення кредитних спілок, особливо у сільській місцевості.

Діюча система використання коштів державного бюджету для кредитування підприємств аграрного сектору дозволяє частково вирішити проблему кредитування, проте тільки для великих сільськогосподарських товаровиробників, і не розв'язує цієї проблеми в комплексі. В той же час бюджетна підтримка кредитування села звужує доступ більшості малих сільськогосподарських товаровиробників до неї та не забезпечує їх ефективний використання.

Найбільшим кредитором аграрної галузі є комерційні банки, однак їм не вигідно кредитувати дрібних сільгоспвиробників, якими є переважна більшість фермерів, одноосібників та особистих підсобних господарств. Тому, держава, якщо вона хоче вирішити проблеми кредитування свого аграрного сектора, повинна створити умови для розвитку системи сільської кредитної кооперації.

Для відродження кооперативних банків в Україні необхідна підтримка держави у їх створенні з наступним викупом членами кооперативу паїв держави впродовж тривалого терміну або навіть на безповоротних засадах. У цьому зв'язку доцільно

кошти щорічної державної підтримки спрямовувати не на здешевлення кредитів для сільського господарства, а для формування статутних капіталів кооперативних банків. Це дозволить створити умови, за яких бюджетні кошти, які держава виділяє аграріям, будуть накопичуватися і постійно працювати на їх розвиток, але уже на ринкових засадах.

Кредитні спілки України сьогодні не здатні у повній мірі задовольнити потреби сільських малих і середніх підприємств. З метою подальшої активізації діяльності кредитних спілок у сільській місцевості необхідно надати їм право включати до числа своїх членів юридичних осіб та надавати їм кредити, а також розширити для кредитних спілок перелік видів фінансових послуг, які вони можуть надавати своїм членам.

Обсяги договорів фінансового лізингу у сільському господарстві впродовж останніх років постійно зростали, однак спостерігається тенденція до значного зниження частки лізингових операцій до загального їх обсягу. Для розширення присутності лізингових компаній на аграрному ринку необхідно реформувати систему державної підтримки державним лізинговим компаніям; запровадити часткову компенсацію лізингових платежів лізингоотримувачам – аграрним товаровиробникам; активізувати функціонування на ринку одночасно державних та приватних лізингових операторів; розвивати оперативний лізинг, що дозволить малопробитковим аграрним господарствам використовувати нові технології виробництва без залучення значної частини коштів.

SUMMARY

The authors study the issues of formation and peculiarities of functioning of main elements of the agricultural credit infrastructure. The authors also justify the need for the government's involvement in reemergence of cooperative banks, proposing the directions for further development of rural credit unions and agricultural leasing companies.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. Бюлетень за матеріалами Звіту про результати аналізу використання коштів Державного бюджету України, виділених на державну підтримку АПК [Електронний ресурс] / Рахункова палата України, 2009. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16720005>.
2. Бюлетні Національного банку України за 2005-2009 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/publication/econom.htm>.
3. Гончаренко В.В. Відродження ідеї кредитної кооперації в Україні: проблеми та перспективи // Проф-спілки України. – 2006. – № 4. – С. 68–73.
4. Звіти Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2004-2008 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/733.html>.
5. Звіт про стан виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні за 2008 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/control/uk/publish/article>.
6. Кредитування в сільській місцевості: 36 рекомендацій для кредитних спілок. – Ч. 2. В.М.Алексійчук, В.В.Гончаренко, І.В.Гринюк, М.М.Дученко та ін. За ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: Знання. Прес, 2006, 203 с.
7. Колібаба Р.О. Дослідження стану аграрної галузі [Електронний ресурс] / Р.О. Колібаба. – Режим доступу: <http://minfin.gov.ua/control/uk/publish/article>.
8. Лузан Ю.Я. Фінансові аспекти формування ринкового середовища в аграрному секторі АПК // Облік і фінанси АПК [Текст]: міжнародний науково-виробничий журнал. – Київ: Федерація аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України. – 2005. – №6. – С. 5–13.
9. Підсумки кредитування АПК – невтішні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agroconf.org/content/pidsumki-kredituvannya-apk-nevtishni>.
10. Продовольча безпека – завдання Аграрного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://a7d.com.ua/2007/07/02/prodovolcha_bezpeka_zavdannja_agrarnogo_fondu.html.
11. Статистичний бюлетень "Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2007 рік". – К.: Держкомстат України, 2008.
12. Статистичний збірник "Сільське господарство України". – К.: Держкомстат України, 2007.
13. Україна. Фінансовий сектор та економіка: нові стратегічні завдання. Звіт Світового банку. – К.: Козаки. – 2001. – 120 с.

Надійшла до редколегії 10 листопада 2009 р.